

Az ószövetségi bevezetés története

— *Az előzmények* —

Hadrianus († Kr. u. 440): „Bevezetés az isteni írásokba”

Hieronímusz (Kr. u. 340–420): – rövid bevezetők az egyes bibliai könyvekhez

Ókor–középkor: főleg földrajzi, kortörténeti tudnivalók

Kivételek: Ibn Ezra, Rasi (Kr. u. 12. század)

Humanizmus: vissza a tiszta forráshoz

– J. Reuchlin: „Rudimenta linguae Hebraicae” (1506)

– Nyomtatott héber bibliák: 1488-tól

Reformáció (Luther, Kálvin)

– vissza az eredeti nyelvhez és a szó szerinti értelelemhez

Poliglották

Protestáns ortodoxia

– a verbális inspiráció csapdája (J. Buxtorf) ⇔ ⇐ Kálvin, Luther

Az ószövetségi bevezetés története

— *Egy tudomány születése* —

A filozófusok biblia-kritikája

– Thomas Hobbes: „A leviatán” (1651)

– Benedikt Spinoza: „Tractatus theologico-Politicus” (1670)

A teológia válasza

– Richard Simon: „Histoire critique du Vieux Testament” (1678)

– J. Salomo Semler: „Abhandlung von freier Untersuchung des Canons”
(1771)

– Johann Gottfried Eichhorn: „Einleitung in das Alte Testament I–III.”
(1780–1783)

A héber kánon felépítése

I. Tóra: (Tanítás, Törvény = Mózes öt könyve)

1. 1Móz (Teremtés)
2. 2Móz (Kivonulás)
3. 3Móz (Léviták)
4. 4Móz (Számok)
5. 5Móz (Második törvény)

II. Próféták

II.a. Korai próféták (történeti könyvek):

6. Józsué
7. Bírák
8. 1–2Sámuel
9. 1–2Királyok

II.b. Késői próféták (írópróféták):

10. Ézsaiás
11. Jeremiás
12. Ezékiel
13. Kispróféták:

Hóseás

Jóel

Ámós

Abdiás

Jónás

Mikeás

Náhum

Habakuk

Zofóniás

Haggeus

Zakariás

Malakiás

III. Iratok (Tanítói könyvek)

14. Zsoltárok
15. Jób
16. Példabeszédek

Az Öt Tekercs:

17. Ruth
18. Énekek éneke
19. Prédikátor
20. Jeremiás siralmi
21. Eszter

Függelék:

22. Dániel
23. Ezsd + Neh
24. 1–2Krónikák

Az alexandriai (görög) kánon

I. Történeti könyvek (múlt)

Tóra (1–5Móz)

Józsué, Bírák

Ruth

1–2Királyok (1–2Sámuel)

3–4Királyok (1–2Királyok)

1–2Krónikák

1Ezsdrás (apokrif irat)

2Ezsdrás (a kanonikus Ezsdrás és Nehémiás könyve)

Eszter

Judit, Tóbit, 1–4Makkabeusok

II. Tanítói könyvek (jelen)

Zsoltárok

Ódák

Példabeszédek,

Prédikátor, Énekek éneke,

Jób

Salamon bölcsessége, Sirák könyve, Salamon zsoltárai

III. Prófétai iratok (jövendő)

Kispróféták:

Hóseás, Ámós, Mikeás,

Jóel, Abdiás, Jónás,

Náhum, Habakuk, Zofóniás,

Haggeus, Zakariás, Malakiás

Nagypróféták:

Ézsaiás

Jeremiás

Báruk könyve

Jeremiás siralmi

Jeremiás levele

Ezékiel

Dániel

Zsuzsanna és a vének

Bél és a sárkány

Ezt a kánont veszi át a keresztyén egyház, majd Kr. u. 400 körül (néhány apokrif irat kivételével) a latin Vulgata. (A Vulgata 1549-től a katolikus egyház hivatalos Bibliája.)

A mai protestáns Ószövetség a héber kánon könyveit tartalmazza — a görög kánon (és a Vulgata) sorrendjében

A Septuaginta

avagy a „Hetvenes fordítás” (LXX)

Aristeas levele (Josephus Flavius, Philo)

Keletkezése:

- Kr. e. III–II. század
- Alexandria (Észak-Egyiptom)

Nyelve:

koiné-görög ⇨⇨⇨ Újszövetség

Papyrus P. Rylands III 458

(Krt. e. II. sz.) – Deut

Jellege:

- Nem egységes fordítás
- Általában megbízható
- Néhol nem a későbbi masszoréta szöveget kínálja

Legfontosabb kéziratai:

- Ⲛ : Codex Sinaiticus (Kr. u. IV. sz.)
- A: Codex Alexandrinus (Kr. u. V. sz.)
- B: Codex Vaticanus (Kr. u. IV. sz.)
- C: Codex Ephraemi Syri (Kr. u. V. sz.)

A Vulgata

*Kr. u. 382: Damasus pápa megbízza Jeromost / Hieronímuszt
a latin fordítások egységesítésével*

*Kr. u. 386: Jeromos Betlehemben munkához lát
– Elkészül az Újszövetség*

a) A Zsoltárok könyvét javítja a LXX alapján

↪ Psalterium Romanum

b) Órigenész Hexaplája alapján átdolgozza a Zsoltár-fordítást

*↪ Psalterium Gallicanum
s talán az egész Ószövetség*

c) Kr. u. 390–405: Az eredeti héber alapján új fordítást készít

* * *

– Kezdetben elfogadottsága kérdéses (Augustinus)

– Alcuin (Kr. u. 730–804): revízió

*↪ ettől kezdve megelőzi a *Vetus latinát**

– 1546, Tridenti zsinat:

A római katolikus egyház hivatalos Szentírás-szövege

↪ ebből készülnek a nemzeti bibliafordításaik is (pl. Káldi)

– 1598: VIII. Kelemen pápa-féle kiadás a hivatalos verzió 1979-ig

– 1979: Nova Vulgata – a héberhez igazítva

↪ új fordítások készülnek belőle

1907-től folyamatosan: a Bencés-rend kritikai Hieronímusz-kiadása

A Targúmok

A héber holt nyelv, az utca és a zsinagóga nyelve az arám.

A fordító: מתרגמן (meturgemán)

– szakaszonként felolvassa a Szentírás, és fordítja

Az Ószövetség arám fordítása: תרגום = Targúm

- Különböző helyi fordítások
- Erősen parafrázálnak

Kora: Qumráni Targúm-töredékek (11QtargJob)

Kairói geníza: Kr. e. II. századból töredékek

I) Palesztinai Targúm (gyűjtőnév)

Jeruzsálemi Targúm (1–5 Móz) – Pszeudo-Jónatán

Fragmentum-Targúm (1–5 Móz)

II) Babiloni Targúm (lezárva: Kr. u. V. sz.)

Targúm Onkelos (1–5Móz) – Aquila?

Targúm Jónatán (Józs–Mal) – Theodotion?

Idővel a két babiloni Targúm válik „kanonikussá”

Az Ószövetség legfontosabb kéziratai

A) Korai töredékek

Nash-papirusz

Kr. e. 150: liturgiai szöveg (*Dekalógus, a Nagy Sémá'*)

Qumráni leletek (1947–)

Kr. e. 250 – Kr. u. 70

Eszter kivételével valamennyi bibliai könyv töredéke + szektairodalom

Legtöbb példányban: Zsolt (36); 5Móz (29); Ézs (21); Dán (8)

- *1QIs^a*: Kr. e. II. század: kb. 1300 helyen eltér a MT-től
- *1QIs^b*: Kr. u. I. század = MT
- *11Q Ps^a*: 41 kanonikus + sok egyéb zsoltár
- *Habakuk*-kommentár (benne a bibliai szöveg)
- *Sámuel*-töredékek: Kr. e. 220 – gyakran az LXX szövegtípus

A vádi Murabba'at leletei (1951–55)

Júdea pusztája, Kr. u. 132–135 (Bar-Kochba-féle felkelés)

Lényegében a MT

– *Pentateuchos, Kispróféták, Zsoltárok*

A kairói Ezsdrás zsinagóga genízája (XIX. sz.)

Kb. 200.000 (!) töredék

Kr. u. VI–VIII. sz.

B) Középkori kéziratok

– *Londoni Pentateuchos-kódex (Or. 4445):*

Kr. u. 820–850 (?) – korai Ben Aser-kézirat

– *Kairói Próféta-kódex (codex cairensis):*

Kr. u. 895 – Mózes Ben Aser munkája

Józs–Mal

– *Aleppói kódex:*

Kr. u. X. század első fele – maga Áron Ben Aser punktálja (+ masszóra)

1948-ban ¼-e megsemmisül; ⇒ Hebrew University Bible

- *Petersburgi Próféta-kódex (codex petropolitanus):*
 Kr. u. 916
 palesztinai szövegtípus *babiloni pontációval*
 Ézs–Mal

- *Codex Leningradensis: Kr. u. 1008*
 A Leningrádi /Petersburgi kódex

- A legrégebbi teljes, az egész Ószövetséget tartalmazó kézirat

- 1937-től a Biblia Hebraica alap-szövege: BHK³ ⇒ BHS ⇒ BHQ

Az Ószövetség legfontosabb kiadásai

- 1477: *Bologna*
kommentár a Zsoltárok könyvéhez

- 1488: *Soncino (Itália)*
az első teljes nyomtatott Ószövetség
Józua Salamon Soncino

- 1524–25: *Velence, Daniel Bomberg nyomdája*
A Bombergiana második kiadása
magyarázatos rabbi-biblia, szerkesztette: Jákób Ben Chajjím

- ☞ *textus receptus: minden későbbi biblia-kiadás alapja 1937-ig*

- 1654–57: *londoni Poliglotta*
- 1937: *A Kittel-féle héber Biblia harmadik kiadása (BHK³)*
 ☞ *a textus receptust felváltja a Codex Leningradensis*

- 1965-től: *Hebrew University Bible (az aleppói kódex alapján)*

- *Biblia Hebraica Stuttgartensia (1967–1977)*
- *Biblia Hebraica Quinta (1998–)*

Mózes öt könyve — a név

héberül: *tóráh* (→ tóra) azaz „tanítás”, „útmutatás”
Újszövetség: „a törvény” (lásd Mt 7,12; 11,13; 22,40; Jn 1,17;
ApCsel 6,13 stb.)

latin/tudományos szóhasználat: **Pentateuchos / Pentateuchus (Öt könyv)**

Mózes öt könyvének nevei

Katolikus	Tudományos / latin név	Rövidítése		Protestáns
Teremtés könyve	Genesis	Gen	1Móz	Mózes első könyve
Kivonulás könyve	Exodus	Ex	2Móz	Mózes második könyve
Léviták könyve	Leviticus	Lev	3Móz	Mózes harmadik könyve
Számok könyve	Numeri	Num	4Móz	Mózes negyedik könyve
Második Törvénykönyv	Deuteronomium	Deut	5Móz	Mózes ötödik könyve

Mózes öt könyvének keletkezése

Mózes lenne a szerző?

Mózes mint író: Ex 24,4; 34,27; 17,14; Num 33,2;

Deut 1,1.5; 4,45; 31,9kk.

Ószövetség későbbi könyvei: Mal 3,22; Ezsd 3,2; 7,6; 2Krón 25,4; 35,12

Újszövetségi könyvek: Mk 12,26; Mt 19,7k; Jn 5,46k, ApCsel 15,21;

Róm 10,5

* * *

A kritikai kutatás rövid története

I. Anakronizmusok

(Ibn Ezra, Kr. u. XII. század)

- „akkor még kánaániak voltak ezen a földön” (pl. 1Móz 13,7; 19,38)
„Mózes ... a Jordánon túl” (pl. 5Móz 1,1.5)
Mózes halála és temetése (5Móz 34,5–12)

Kisebbrészletek nem Mózesről származnak, de a mű összességében az övé

II. A filozófusok kritikája:

a hagyománnyal szemben a könyv tartalmából és jellegzetességeiből kell kiindulni

THOMAS HOBBS: *A Leviatán* (1651)

BENEDICT SPINOSA: *Tractatus theologico-politicus* (1670)

Kisebbrészletek származhatnak Mózesről, de a mű összességében *nem* az övé

III. Dublettek

- Sára elúzi Hágárt és Izmaelt (1Móz 16 és 21,9–21)
- Isten szövetséget köt Ábrahámmal (1Móz 15 és 17)
- Mózes és Áron elhívása (2Móz 3–4 és 6–7)
- a fürjek és a manna (2Móz 16; 4Móz 11,4–35)

Miért mondaná el ugyanaz a szerző kétszer ugyanazt? Nem több szerző áll a háttérben?

III. Tartalmi ellentmondások

- 1Móz 1,1–2,4a : növények, állatok, ember teremtése
: az embert egyből férfivá és nővé teremti
- 1Móz 2,4b–25 : növények, ember, állatok teremtése
: az asszonyt az állatok után teremti csak
- 1Móz 12–50 : Istent az ősatyák „ÚR”-nak szólítják
- 2Móz 6,3 : Isten ezt a nevet először Mózesnek mondja meg
- 1Móz 7,2k. : a madaraktól és a tiszta állatoktól hét pár
- 1Móz 7,8.15k. : ezekből az állatokból is csak egy-egy pár

Miért mondana egy szerző ellent önmagának? Nem több szerző áll a háttérben?

IV. Stilisztikai eltérések

a dublettek, illetve a tartalmilag ellentmondó szövegek között

- Isten hegye : Sínai-hegy - - - Hóreb, az Isten hegye - - - Hóreb
- Kánaán őslakói : emóriak - - - kánaániak
- szolgálólány : *sifháh* - - - 'ámáh
- Isten neve : ÚR/URam (*Jahve*) - - - Isten (*Elóhím*)

A forráselmélet / dokumentumelmélet

I. J. Astruc (1753), J. G. Eichhorn (1780/82)

- Mózes első két könyvét maga Mózes két forrásműből dolgozta egybe
↳ *a Jahvista és az Elohista forrás*

II. K.–D. Ilgen (1798)

- az „elohista” szövegek is két forrásra bonthatóak fel
↳ *a Papi forrás / irat*
↳ *a források valamikor a királyság korában keletkeztek*

III. W. M. L. de Wette (1805)

- a Jósiás által megtalált törvénygyűjtemény az 5Móz
↳ *a Deuteronómium mint önálló forrásmű*
↳ *a források datálásának „archimédeszi pontja”:
Kr. e. 622*

IV: H. Hupfeld (1853), E. Riehm (1854)

- A források kronológiai besorolása
- 1. Ósirat (= Papi forrás)
- 2. Elohista forrás
- 3. Jahvista forrás
- 4. a Deuteronómium (Kr. e. 622)

Az új forráselmélet / dokumentumelmélet

I. K. H. Graf (1866)

– A Papi iratot nem ismeri sem a Deut, sem a próféták, sem a történeti könyvek

↳ *a Papi irat leghamarabb is a babiloni fogságban keletkezhetett*

II. A. Kuenen (1869/70)

↳ *a Papi irat a fogság alatt keletkezett*

III. J. Wellhausen (1899)

a források új kronológiai sorrendje

1. *Jahvista forrás*: Kr.e. 950 — Júda

2. *Elohista forrás*: Kr.e. 850 — Izráel

↳ *Jehovista (JE) forrás*: Kr.e. 750

3. *A Deuteronomium*: Kr.e. 620 — Júda

↳ *JED*: Kr.e. 550 — a babiloni fogságban

4. *A Papi irat*: Kr.e. 500 – a babiloni fogság után

↳ **JEDP = a Pentateuchos**
Kr.e. 440 — Júdea

Hexateuchos-elmélet: Józsué könyvével végződött a mű

Egyéb korai elméletek

– **Töredék-elmélet (fragmentum-elmélet)**

nincsenek folyamatos, összefüggő forrásművek, csak apróbb, egy-egy témát tárgyaló „töredékek”

– **Kiegészítés-elmélet**

csak egyetlen egy összefüggő forrásmű van, ebbe ágyazták bele a többi rövid „töredéket”

– **Redakciótörténeti elmélet**

csak egyetlen egy összefüggő forrásmű van, ezt utólag többször átdolgozták

A Papi Irat

Anyaga: Gen 1– Num 27 + Deut 34,1.7–9.

Stilisztikai jellegzetesség:

Izrael = "Izrael fiai", "a közösség ('édá)"

Palesztina = "Kánaán földje"

Egyiptomból felhozni = *jácá'* Hifl

Szövetséget kötni = *héqím berít*

Hím és nöstény = *zákár un^eqébá*

'ólám = „örök szövetség”, „örök rendelkezések” stb.

Szám adatok: életkorok, datálások

Nemzetségtáblázatok

Rendszerező hajlam

állandóan ismétlődő elemek

visszatérő formulák

Tartalmi jellegzetesség:

A Pentateuchos kultikus törvényeinek anyaga itt (Ex 25-Num 10)

Kultikus-papi beállítottság az elbeszélő részekben is

- Mózes korára koncentrálnak
- Áron és a léviták szerepét kiemelik
- A Mózes előtti kultuszhelyeket nem említi (vö. Gen 28 és Gen 35)
- Fesztes kronológiai keret: Teremtéstől a kivonulásig: 2666 év (M)
- Történelmet 4 periódusra osztja

Keletkezése:

P^g (P Geschichtswerk) = Papi történeti mű: elbeszélő részek

P^s (sekundär) = P kiegészítései: törvénygyűjtemények, pl.

- Ex 35–40 (duplum az Ex 25-31-hez)

- Az egész Leviticus (kivéve Lev 9)

- Lev 17–26: A Szentség törvény

P^g datálása:

- Ismeri a JE művet: 750 után

- Egyetlen legitim kultuszhely: 622 után

- Deuteronomium hatása

- Deutero-Ézsaiás hatása
- szombat, körülmetélkedés, étkezési tilalmak hangsúlyozása - fogság
- mitológiátlanítás - fogság
- Gen 17,1-8: a honfoglalás ígéretet nyitott

PS datálása:

- főpap átveszi a király funkcióit
- Ezékiel 40-48-nál későbbi: fogság utáni.

Szerzők: fogságban élő, ill. hazatért papi körök

Mózes ötödik könyvének (Deut)
a szerkezete

5 Móz 1-30	Mózes búcsúbeszéde a Jordánnál: A törvényadás és a szövetségkötésre megisméltése
5 Móz 1-11	Mózes Izraelt a törvény megtartására inti
1-3	Visszatekintés a pusztai vándorlásra: Isten eddigi jósága
4,1-43	Intelmek
4,45-11,32	A legfontosabb parancsolatok, és azok megtartására való buzdítás
5 Móz 12-26	Mózes megismélti a Sínai-hegyi törvényeket: A deuteronomiumi törvénygyűjtemény
12	<i>Istent csak egy helyen szabad majd imádni</i>
13	<i>A bálványimádás tilalma</i>
14-26	<i>Kultikus, szociális és erkölcsi törvények</i>
5 Móz 27-28	Mózes zárszavai: az áldás és az átok útja
5 Móz 28,69	A szövetségkötés megisméltése
5 Móz 29-30	Intelmek a szövetség megtartására: az áldás és az átok útja
5 Móz 31-34	A Pentateuchos záradéka: Mózes búcsúja és halála
5 Móz 31	Józsúé beiktatása (vö. 4 Móz 27*)
5 Móz 32	Mózes éneke Mózes a Nebó hegyéről még megtekintheti Kánaán földjét
5 Móz 33	Mózes megáldja az izraeli törzseket
5 Móz 34	Mózes halála, holttestének rejtélyes eltűnése, személyének méltatása

A Deuteronomium előállása

I. Ős-Deuteronomium: Deut 12–25(26)

- 12,1–16,17: kultikus törvények
- 16,18–18,8: a nép vezetőire vonatkozó rendelkezések:
bírák, királyok, papok, próféták
- 19–25: vegyes, elsősorban „polgári” törvények
(26: kultikus törvények: első zsenge, tized)

Datálás: Kr. e. 750–622

- fiatalabb, mint a Szövetség könyve (Ex 20,22–23,19):
 - ♦ a párhuzamos rendelkezésekből a Deut változata hosszabb (Ex 22,29 – Deut 15,19–23; Ex 21,12–14 – Deut 19,15–21 stb.)
 - ♦ a Deut az erkölcs és a szociális érzékenység terén magasabb fokon áll (Ex 21,2–4 – Deut 15,12–15; Ex 22,15–16 – Deut 22,28–29 stb.)
 - ♦ szerkezetében is a Szövetség könyvét másolja:
 - 1) kultikus törvények, köztük az „oltártörvény”
 - 2) szociális törvények
- letelepült életforma (ünnepek, tulajdonviszonyok)
- király-törvény: Izraelben már vannak királyok (17,14kk)
- hamis próféták (13,2kk; 18,9kk)
- Hóseás próféta hatása (pogány vallások elítélése)
- Ámósz próféta hatása (szociális érzékenység)
- ez a Jósiás által megtalált törvény (2Kir 2–23):
tehát Kr. e. 622 előtt keletkezett

Keletkezés helye: Izrael, az északi ország

- kánaáni vallásokkal való konfrontáció itt erősebb
- „egyedül Jahve”: Illés próféta
- Hóseás és Ámósz hatása (északon működő próféták)
- Deut 17,15: idegen nem lehet király

II. A Jósiás-féle redakció: Deut 5–28

- A Deut 12–26 átdolgozása (pl. 12,20–27)
- Első keret a törvénygyűjtemény körül: Deut 5–11 + 27–28
a törvény mint alkotmány (vö. 2Kir 23,1–3)

Datálás: Kr. e. 622– 587 között

- intő beszédek, áldás és átok: *letelepült életforma*
- a fogsággal való fenyegetés: *Izrael az elrettentő példa*

III. A deuteronomisztikus redakció: Deut 1–30

- a Deut 5–28 átdolgozása
- Második keret a könyv körül: Deut 1–4 + 29–30:
kapocs a Józs–2Kir könyvéhez

Datálás: A babiloni fogság kora

- a Deut + Józs–2Kir e korból származik
- a Deut 28–30 átkai: a fogság viszonyait tükrözik

IV. Deut 31 és 34: kapocs az I–IV. Mózeshez

V. Későbbi önálló anyag beemelése: Deut 32 és 33

A Deuteronómium szóhasználata

- *báhar* „kiválasztani” — Izrael és a Templom
- *'áhab* „szeretni” — Isten és Izrael viszonya
- *járas* „birtokba venni”, „örökölni” — Kánaán elfoglalására
- *sámar* „megtartani” és *sáma* „hallgatni”:
 - engedelmesség a Törvény iránt
- „*enni az ÚR előtt*” — áldozni
- „*eszel és jóllaksz / eszel, de nem laksz jól*”:
 - áldás- és átokmondások
- Isten esküje az ősatyáknak

A Deuteronómium stílusa

- szinonimák halmozása
- alárendelő mondatszerkezet
- buzdító, intő „prédikációs stílus”

A Deuteronómium teológiája

- Egy Isten: monolatria → majd monoteizmus
- Egy szentély
- Egy nép
 - * nincs politikai szétagoltság
 - * a király mint példaadó kegyes
 - * szociális érzékenység
- A tettek és a sors mechanikus összefüggése

A Pentateuchos-kutatás újabb irányzatai

I. A források továbbtagolása:

- Jahvista*: O. Eissfeldt (1922): „Laikus forrás” (L)
G. Fohrer (1965): „Nomád forrásnak” (N)
- Papi irat*: G. von Rad (1934): P¹ és P²

II. Forrás, töredék vagy kiegészítés?

- E és a P gyakran hiányos
- E és a P anyaga gyakran töredékes
- E és J alig elkülöníthető (Ex–Num)

Elohista: Volz és Rudolph (1933): Az E csa a J kiegészítése
Papi Irat: Volz: A P csak a JE kiegészítése

III. M. Noth elmélete (1943):

fogság kora: JE + P
Deut + Józsa–2Kir (A Deuteronomista történeti mű)

fogság után: $\frac{JEP + Deut}{2Kir}$
↓
Pentateuchos

IV. Deuteronomista redakció a Pentateuchosban:

L. Perlitt (1969) és M. Weinfeld (1972):
a J és E anyag egy része dtn.

V. A Jahvista későbbre datálása:

H. H. Schmidt (1976): A J feltételezi már a
– a klasszikus próféta-ságot
– közel áll a dtr./dtn. teológiához. ⇒ fogság kora

M. Rose (1981): J fiatalabb, mint
a Deut és a Józsa–2Kir parallel elbeszélései
Pentateuchos = a Józsa–2Kir bevezetője

VI. A forráselmélet teljes elvetése

Előzmények:

H. Gunkel (1910) tradíciótörténeti irányzata:

- a Pent. elbeszéléseit sokáig szóban hagyományozták
- ez az anyag elbeszélés-ciklusokká állt össze
- a források *szerkesztői* írják le és rendezik össze

M. Noth: az öt fő elbeszélés-ciklus már a J előtt összekapcsolódott

G. von Rad: J az elbeszélés-ciklusok szerkesztője:

Minta: a „kis történeti krédó” (Deut 26,5b–9)

VII. A heidelbergi iskola: egy új fragmentum-elmélet

R. Rendtorff (1976):

- A Pentateuchos nagy elbeszélés-ciklusait önállóan hagyományozták
- Írásban csak a dtn. betoldásokkal a fogság/fogság utáni időben kapcsolták össze

E. Blum (1984):

- A Pentateuchos nagy elbeszélés-ciklusait önállóan hagyományozták
- A Proto-Pentateuchos (Ex 1–Deut 34) a fogságban jön létre, a DeutTM bevezetőjeként
- A fogság után, 530 körül a Papi szerkesztő ezt átdolgozza: elé illeszti a Gen anyagát beledolgozza a papi jellegű anyagot
- Ezsdrás kora: a Pentateuchos leválasztása

A Deuteronomista történeti mű /DtrG/

M. NOTH (1943) ELMÉLETE:

a mű egy fogság alatti szerkesztő munkája

Anyaga: Deuteronomium, Józsué, Bírák, 1–2Sámuel, 1–2Királyok

Forrásai:

- királyi évkönyvek (annalesek), krónikák (1Kir 11,41; 14,19.29 stb.),
- földrajzi adatokat tartalmazó följegyzések (pl. Józs 13k.),
- hivatalnok-listák (pl. 2Sám 8,15–18),
- „műszaki leírások” (pl. 1Kir 6k.),
- korabeli történelmi beszámolók (pl. 1Sám 16–2Sám 5, 2Sám 13–1Kir 2),
- lokális elbeszélések (pl. honfoglaló harcok, bírák története, prófétai legendák).

Datálása:

– Jójákin Kr. e. 562-es „rehabilitálása” (2Kir 25,27–30) után

Keletkezés helye: Júda, talán Bétel vagy Micpa (lásd 2Kir 17 és 25)

A mű teológiája:

– *a történelem kulcsa:* a Deuteronomium

– *erkölcsi felelősség a királyoké*

az „etalon”: Dávid (pl. 1Kir 15,5).

pozitív vélemény: a júdai Ezékiás (2Kir 18,31) és Jósiás (2Kir 23,25)

– *remény a jövőre?*

/G. von Rad (1947) és H. W. Wolff (1961)/

– a Dávidnak adott ígéret (2Sám 7)

– Jójákin rehabilitálása (2Kir 25,27–30)

– Isten mindig felkínálta a megtérést (vö. 2Kir 17,13),

– még a fogság esetére is (Deut 4; 29–31; 30,1–10)

A M. NOTH UTÁNI ELMÉLETEK

1. „blokkmodell” : *F. M. Cross (1968)*

- fogság *előtti* DtnG a 2Kir 23,25-ig tart: Jósiás korából
- 550 körüli átdolgozás, továbbírás

2. „rétegmodellnek” : *R. Smend (1971)*

- fogság *alatti* alapréteg: DtrH/DtnG
- fogság alatti két átdolgozás:
 - DtrP: próféta*i* redakció
 - DtrN: nomisztikus redakció

3. „kompromisszum-modell”: *A. D. H. Mays (1983), N. Lohfink (1985)*

- fogság *előtti* alapréteg
- fogság alatti kiegészítések, átdolgozások

Bírák könyvének szerkezete

1,1–2,5: A honfoglalás lezárása, eredménye

1,1–26: Júda, Simeon és József házának harcai

1,27–36: Az el nem foglalt területek

2,1–5: Az ÚR angyala: „*Nem űzöm el őket előletek!*”

2,6–16,31: A Bírák

A nép étele a Törvény ígéretei szerint alakul

2,6–3,6: *Prológus: a „bíró-séma”*

3,7–16,31: A tizenkét bíra Isten megbízásából megszabadítja, majd irányítja a népet

<i>Otniél (3,7–11)</i>	– Júda
<i>Éhúd (3,12–30)</i>	– Benjámin
Samgar (3,31)	– galileai kánaánita?
<i>Bárák és Debóra (4–5)</i>	– Naftáli
Bárák győzelme (4)	
Debóra éneke (5)	
<i>Gedeon (6–8)</i>	– Manassé
Abímelek királysága Sikemben (9)	
Tóla és Jáír (10,1–5)	– Issakár, Manassé
<i>Jefte (10,6–12,7)</i>	– Gád
Ibcán, Élón és Abdón (12,8–15)	– Júda, Zebulón, Efraim
<i>Sámson (13–16)</i>	– Dán

17–21: Függlékek:

A királyság hiánya miatti tarthatatlan állapotok

17–18: Dán törzse északra vándorol – a bálványimádó szentély eredete Dánban

19–21: Gibeá vétke, bosszúhadjárat Benjámin ellen

Bírák könyve

A könyv ősi anyaga:

1. *A szabadítók elbeszélései (a „nagy bírák”)*
helyi, törzsi jellegű karizmatikusok eredetileg önálló elbeszélései
– M. Noth és U. Becker: gyűjtőjük a dtr. szerkesztő
– W. Richter: a IX. századi, izraeli „Szabadítók könyve” (Bír 3,12–9,55*)
2. *A bíró-lista (a „kis bírák”)*
sematikus felépítésű, szűkszavú lista a békeidő bíráiról
3. *A Sámson-történetek*
profán, anekdota-szerű elbeszéléseket teológiai kerettel (13,2–25 és 16,4kk.)
4. *Egyebek:*
 - az Abímelek királyságáról szóló történet (9)
 - Debóra éneke (5)
 - a függelék két elbeszélése (17–21)

Józsué könyvének szerkezete

1–12. rész: A Jordántól nyugatra lévő területek elfoglalása

1–5: Előkészületek

1: Isten és a nép beiktatja Józsué, és bátorságra buzdítja

2: Jerikó kikémlése

3,1–5,1: Átkelés a Jordánon

5,2kk.: Körülmetékedés és az első páska az Ígéret földjén

6,1–8,29: Siker, sikertelenség és fél-siker: három paradigma

6: Győzelem Jerikónál: az engedelmesség jutalma

7: Vereség Ajnál: a parancsolat megszegése miatt

8: A „gonosz kitakarítása”: Aj bevétele

8,30–35: A Törvény felolvasása az Ébál hegyen

9: A ravasz Gibeóniak: kényszerű együttélés a pogányokkal

10: Győzelem Gibeónnál, az ország déli részének elfoglalása

11,1–15: Győzelem Méróm vizeinél: az ország északi részének elfoglalása

11,16kk.: Összefoglalás: Isten ígérete maradéktalanul megvalósult

12: A legyőzött városok és királyaik listája

13–21. rész: Az ország felosztása

13,1–7: Az el nem foglalt területek jegyzéke

13,15kk.: A Jordántól keletre lévő területek felosztása

14–19: A Jordántól nyugatra lévő területek felosztása

20: A menedékvárosok listája

21: A lévíták városai

21,43–45: Összefoglalás: Isten ígérete maradéktalanul megvalósult

22–24. rész: Józsué intelmei

22,1–8: Józsué elbocsátja a keleti törzseket

22,9kk.: Oltárépítés a Jordántól keletre

23: Józsué búcsúbeszéde: intés a törvény megtartására

24,1–28: A „sikemi országgyűlés”: a nép elkötelezi magát Jahve mellett

24,29–33: Józsué és Eleázár halála, temetése

Józsué könyve

A könyv keletkezése:

Nem lehet Józsué:

- Józsué halála és temetése (24,29-32)
- későbbi korra való utalások (6,25; 7,26; 8,28; 9,27 stb.)

Nem lehet egyetlen szerző:

- néhány részlet más könyvben is előfordul
(vö. Józsa 17,3-4 és Num 27,1-7; Józsa 15,15-19 és Bír 1,11-15)
- a hódítások mértékéről eltérő kép (vö. 13,1kk. és 15,63; 16,10)
- műfajban, stílusban jelentős eltérések (pl. Józsa 1; 7-8, 12)

A Pentateuchos forrásai?

Hexateuchos?

M. Noth: DtrG

A könyv ősi hagyományanyaga:

- 2-9:

helyi, okadatoló jellegű elbeszélések Benjámin területéről

- 10,1-11,9: júdai tradíciók
- 11,10kk.: északi tradíció (Házór)
- 12-19: korabeli dokumentumok
 - 12: a törzsek városinak listája -- Jósiás kora
 - 13-19: a törzsek határainak jegyzéke -- fiktív adatok -- alig datálható
 - 20: menedékvárosok -- fogság előtti?
 - 21: lévita-városok -- későbbi kiegészítés?

A szerkesztő(k) saját anyaga:

- rövidebb kiegészítések (pl. 8,30-35; 12; 14,6-15),
- nagyobb egységek:
 - Józsa 1: kapocs Mózes ötödik könyvéhez
 - Józsué beszédei (21,43-22,6; 23-24)

A könyv teológiája:

- össz-izraeli, gyors, katonai honfoglalás
- a honfoglalás sikere egyedül Istennek köszönhető
mert beteljesítette az ősatyáknak adott ígéretét (1,6; 21,43-45, vö. Deut 3,28; 31,7)
- az eddigi
és a jövőbeli siker feltétele: az engedelmesség (23,4-5; vö. 13,1-6, 23,7.13.15k.)
- a könyv radikalizmusa: program a jövőre nézve

Sámuel könyvei (1-2Sám)

1Sám 1-7: Sámuel próféta

1: Sámuel születése

2-3: Sámuel Éli kezei alatt

4,1-7,1: Éli és fiai halála, a szövetség ládája a filiszteusoknál

7,2kk.: Sámuel a szabadító és bír

1Sám 8-15: Sámuel és Saul

8-11: Izrael királyt kíván: Saul kiválasztása és felkenése

12: Sámuel búcsúbeszéde

13-15: Saul sikerei, majd engedetlensége

1 Sám 16 - 2 Sám 5: Saul és Dávid (*Dávid felemelkedésének története*)

1 Sám 16: Dávid felkenése, az ifjú *lantos* Saul udvarába kerül

1 Sám 17: Dávid és Góliát, Dávid *harcos* Saul udvarba kerül

1 Sám 18-20: Saul féltékenysége

1 Sám 21-26: Dávid bujdosása

1 Sám 27-30: Dávid a filiszteusok között

1 Sám 31: A filiszteusok megölik Sault és Jónatánt

2 Sám 1-5: Dávid hatalomra kerülése, Jeruzsálem elfoglalása

2 Sám 6-20: Dávid királysága

6: A szövetség ládája Jeruzsálembe kerül

7: Nátán jövendölése: Dávid dinasztiája örökre megmarad

8: Dávid hódításai

2 Sám 9-20: A trónutódlás története (+ 1 Kir 1-2)

9: Dávid gondoskodik Jónatán fiáról

10: Dávid harcai az amóriakkal és az arámokkal

11-12: Dávid és Betsabé: Salamon születése, a lázadó fiúról szóló jóslat

13: Ammón és Támát: Ammón halála

14-19: Absolon lázadása és halála

20: Seba lázadása

2 Sám 21-24: Kiegészítések

21,1-14: Dávid kiengeszteli a Gibeóniakat

21,15-22: A filiszteus harcok hőseinek listája

22: Dávid éneke (Zsolt 18)

23,1-6: Dávid utolsó szavai

23,8kk.: Dávid vitézeinek listája

24: Dávid népszámlálása, oltár Arauná szérűjén

Sámuel könyvei

I. Forráselmélet? *Duplumok a könyvben:*

- J és E / Sa és Sb ?*
- Saul királlyá választása
(1 Sám 9,1–10,8; 10,17–25; 11,1–15)
 - Saul bűne (1 Sám 13,13–14; 15,26–29)
 - Dávid Saul udvarába kerül
(1 Sám 16,14–23; 17,55–18,2)
 - Saul a próféták között (1 Sám 10,10–12 és 19,23–24)
 - Dávid megkíméli Saul életét (1 Sám 24; 26)

Kettősség a királyság intézményének a megítélésében:

1 Sám 9,1–10,8 → ← 1 Sám 8.10,17–17, 12

II. M. Noth elmélete: 1–2 Sám a DtrG része

A könyv pre-deuteronomisztikus anyaga:

Novella-szerű elbeszélések

- a szövetség ladjától szóló elbeszélések (1 Sám 4–7,1 és 2 Sám 6)
- a szamarait kereső és királyságot találó Saul (1 Sám 9,1–10,16)
- a karizmatikus Saul hőstette (1 Sám 11)
- Saul harcai a filiszteusokkal (1 Sám 13–14)
- a hőstetével Saul leányának kezét kiérdemlő Dávid története
(2 Sám 11–12)
- a Sámuel gyermekkoráról szóló elbeszélések
(1 Sám 1; 2,11.18–21.26; 3. r.)
- a silói papság sorsáról szóló hagyomány (1 Sám 2,12–17.22–25)

Írott történelmi források (Rost, 1926)

- 1 Sám 16 – 2 Sám 5(.6–8?): Dávid felemelkedésének a története
- 2 Sám 9 – 1 Kir 2: A trónutódlás története

Korabeli listák

- 2 Sám 21,15–22: A filiszteus-harcok hőseinek listája
- 2 Sám 23,8kk.: Dávid vitézeinek listája

A deuteronomisztikus redakció: viszonylag kis átalakítások

Nagyobb betoldásai:

- Sámuel, a bírja (1 Sám 7)
- Sámuel intelmei (1 Sám 8)
- Sámuel búcsúbeszéde (1 Sám 12)
- Nátán jövendölésének átdolgozása (2 Sám 7)

Kisebb kiegészítései, mint például:

- 1 Sám 2,35–36: utalások a Jósiás-féle reformra;
- 2 Sám 5,4–5: kronológia
- 1 Sám 10,27: az egymásnak ellentmondó hagyományok harmonizálása

III. A Smend-féle iskola elmélete (Veijola, 1975)

- A szerkesztőknek jelentősebb szerepük volt a könyv kialakításában
- A könyv ellentmondásai a DtrH, a DtrP és a DtrN eltérő felfogását tükrözik

A könyv tanítása

- A királyság intézménye: kritika és elfogadás
- 2 Sám 7: Nátán jövendölése

A Királyok könyve (1–2 Kir)

1 Kir 1–11: Az egységes királyság Salamon bölcs és békés uralkodása

1–2 : A trónutódlás története (2 Sám 16 – 1 Kir 2)

5–8: A jeruzsálemi Templom felépítése és felszentelése

1 Kir 12 – 2 Kir 17: Júda és Izráel története Kr. e. 722-ig, Izráel megsemmisüléséig

1 Kir 12: Az ország kettészakadása

*12,25–14,20: A bételi és a dáni szentély alapítása, pusztulásuk
megjövendölése*

14,21 – 2 Kir 16 : Júda és Izráel történetének szinkrón bemutatása

1 Kir 17 – 2 Kir 2: Illés története, (+ Aháb arám háborúi)

2 Kir 2–8(9.13): Elizeus története

2 Kir 17: Izráel bukása, a bukás indoklása, a samaritánusok eredete

2 Kir 18–25: Júda története a babiloni fogságig (Kr. e. 587)

2 Kir 18–20: Ezékiás

2 Kir 21,1–18: Manassé

2 Kir 22,1–23,33: Jósiás

2 Kir 23,33–25,21: Júda bukása: az első és a második deportáció

Kiegészítések:

2 Kir 25,22–26: Gedaljá helytartósága és meggyilkolása

2 Kir 25,27–30: Jójákin király fogságának enyhítése (Kr. e. 561)

A Királyok könyve (1–2 Kir)

I. Noth elmélete: egyetlen szerkesztő

A könyv pre-deuteronomisztikus anyaga:

Királyi annalesek (évkönyvek)

- „Salamon történetének a könyve” (1 Kir 11,41)
- „Izráel királyainak a történetéről szóló könyv” (először 1 Kir 14,19)
- „Júda királyainak a történetéről szóló könyv” (először 1 Kir 14,29)

Népi mondák, illetve legendák

- A Salamon bölcsességéről szóló elbeszélések (1 Kir 3,16kk.).
- A próféták életéről és csodatetteiről szóló legendák:
 - Illés (1 Kir 17–2 Kir 2)
 - Elizeus (2 Kir 2–8/9.13/)
 - Ézsaiás próféta (2 Kir 18–20)

A deuteronomista szerkesztő munkája:

I. A forrásanyagok szelektív használata – teológiai hangsúlyok

II. Keret-szerű séma a királyokról átvett anyag körül

Bevezető séma:

a király neve
uralkodásának az évei
székhelye
szinkrón datálás
a király értékelés (csak Júda)
életkora trónra lépésekor (csak Júda)
anyja neve (és származása)

Záró séma:

hivatkozás a felhasznált
forrásművekre
tudósítás a király haláláról
„pihenni tért őseihez”
formula
az utód neve

III. Hosszabb, értékelő részletek befűzése, pl.:

- Salamon látomásai (1 Kir 3,4–15; 9,1–9)
- Salamon templomszentelési imája (1 Kir 8,22–61)
- 2 Kir 17,7–23: Izráel bukásának okai

IV. A próféták szerepeltetése:

- a király vagy királyi ház felett Isten ítéletét hirdetik meg
- a beteljesülést konstatáló megjegyzés

pl. Ahijjá (1 Kir 11,26kk.; 14,7–11), Jéhú, Hanáni fia (1 Kir 16,1–4.11–12) stb.

II. A Noth utáni elméletek:

A Cross -féle blokkmodell (1968)

A Smedt -féle rétegmodell (1971)

A Lohfink-féle kompromisszum-modell (1985)